

nisu bili istraživani u ovom opsegu. Međutim, pionirski rad autorice, bez jasnijih istraživačkih pitanja, metodologije, fokusiranjem na mikrohistorijske specifičnosti bez komparacije, korištenjem zastarjele i nepouzdan literature bez očekivanoga kritičkog odmaka te isključivanjem istraživanja iz historiografskih trendova i ovoga slučaja iz šire povijesti jadranskoga, mediteranskoga i uopće europskoga prostora ostavlja Labin još jednom izoliranim na brežuljku istočne Istre, a izvore neiskorištene. Nažalost, time je studija postala izvrsnom kolekcijom lokalnih anegdota, no njezina argumentacija ne vodi značajnijim zaključcima.

Davor Salihović

Tarcisio Bommarco, *L'isola di Cherso: la presenza veneziana e le diverse dinastie popolane*, Udine: Del Bianco Editore, 2012., 325 str.

Poznata talijanska izdavačka kuća Del Bianco Editore, koja djeluje još od 1800., posebno se bavi objavljivanjem radova koji obrađuju sjevernojadranska područja s povijesnoga, filološkoga, lingvističkoga, etnografskoga, filozofskoga, ekonomskoga i geopolitičkoga stajališta. Tako je u povijesnoj biblioteci Civiltà del Risorgimento (koja istražuje cijelo jadransko područje) izdala naslov *L'isola di Cherso: la presenza veneziana e le diverse dinastie popolane* autora rodom iz Cresa, Tarcisija Bommarca.

Kroz temeljita istraživanja povijesnih zbivanja, činjenica i promjena koje su utjecale na razvitak grada i otoka Cresa, kao i ljudi koji su ondje živjeli, Tarcisio Bommarco otkriva rijetke i dragocjene podatke koji će budućim istraživačima biti pomoć pri izučavanju lokalne povijesti. Osim što nam autor daje povijesni pregled otoka i grada Cresa, dokumentira i povijest obitelji Bolmarcich/Bommarco od 1500. godine do 19. stoljeća, preko koje opisuje onaj dio creske populacije koji dosad nitko nije uzimao u obzir, a to je puk. Obitelj Bolmarcich je zajedno s još nekoliko pučkih obitelji punih pet stoljeća aktivno sudjelovala u svim političkim i društvenim događajima otoka i grada Cresa.

Nakon kratkoga uvodnog dijela, u kojem se opisuju migracije stanovništva, autor se usredotočuje na razne političke vlasti koje su se izmjenjivale na otoku i koje su imale velik utjecaj na njegov razvoj.

Za bizantske je vladavine (535. – 1018.) Cres uživao određenu nezavisnost kao dio pokrajine (Dalmacije) koja se nalazila daleko od upravnoga središta Carstva. Grad je uživao u svojoj autonomiji u kojoj su sudjelovali i niži slojevi. Glavno je središte otoka, još od rimskoga doba, bio Osor. Imao je ulogu biskupskoga, a do kraja srednjega vijeka i upravnoga sjedišta.

U doba protektorata Venecije (1018. – 1085.), pa čak i za vrijeme prve mletačke vladavine (1085. – 1105.), unutarnja autonomija i demokracija nisu dirane jer, kako objašnjava Bommarco, Venecija nije bila zainteresirana mijenjati strukturu mjesnih ustanova. *Serenissimi* su otoci služili isključivo kao tranzitna područja za trgovinu prema istoku.

Ugarska vladavina (1105. – 1118.), koja je uslijedila nad Cresom, nije uspjela ograničiti slobodu općina, međutim, to se dogodilo za vrijeme prvoga dužeg razdoblja mletačke vlasti (1118. – 1358.). „Dominanta“ odmah na čelo općina Osor, Cres, Lubenice i Beli postavlja knezove iz redova mletačke aristokracije. Cijeli je otok 1166. dan u posjed mletačkoj obitelji Michiel, koju 1180. nasljeđuje obitelj Morosini. Nezadovoljan pretjeranim zahtjevima Morosinijâ, puk 1227. diže ustanak i uspijeva okončati najteže razdoblje. Od tada glavni grad nastavlja slati svoje knezove, zahtijeva plaćanje poreza i služenje vojske, a zauzvrat odobrava, do određene mjere, samoupravu komuna pod vodstvom gradskoga načelnika (podestat, *podestà*) i sudaca. Ni taj mali pomak nije uspio oživjeti Cres, koji je bio u očajnom stanju. Glad i stalni zahtjevi za vojnim i civilnim obvezama teško su se odražavali na održavanje pašnjaka i vodotoka, zbog čega su naposljetku oko grada nastale močvare koje su bile uzrok malarije.

Druga i posljednja ugarska vladavina (1358. – 1409.) potvrđuje dvostruki politički autoritet: feudalni gospodar kojega postavlja vladar i dalje je nametnut općini te sve više pokazuje svoju oligarhijsku prirodu.

Posljednja mletačka vladavina (1409. – 1797.) dodatno učvršćuje moć plemićkih zemljoposjednika na štetu obrtnika, trgovaca i malih posjednika. Knez kapetan na čelu gradske uprave bio je mletački plemić kojega bira Senat, a često je djelovao neovisno od gradskih statuta, čime je izazivao velika nezadovoljstva, a time i prosvjede. Kapetan je predstavljao aristokratsku i oligarhijsku vlast Venecije, a na Cresu je obavljao administrativne, pravosudne, financijske i vojne poslove. Između 1450. i 1460. grad Cres postaje administrativno središte otoka, dok Osor ostaje samo biskupijsko sjedište (do 1828.), koje polako počinje propadati. Važno je spomenuti da je

1640. konačno prihvaćen i tiskan *Statut Cresa i Osora*. Prve podatke o obitelji Bolmarcich imamo upravo početkom 16. st., a do 1797. mnogi će njezini članovi biti birani u Gradsko vijeće.

Dolazak Habsburgovaca na vlast (1797. – 1806.) dočekan je s nepovjerenjem, pogotovo među pripadnicima nižih staleža koji su bili vezani za Veneciju. Austrija je uspjela samo djelomično racionalizirati i nadzirati prethodni upravni sustav, koji je bio obilježen neučinkovitošću i brojnim povlasticama plemstva i svećenstva.

Nakon poraza kod Austerlitz, Požunskim mirom 27. prosinca 1805. Austrija mora ustupiti Francuskoj Veneciju, Istru, kvarnerske otoke i Dalmaciju, koji su ušli u Kraljevinu Italiju. Civilna je uprava bila u rukama Kraljevine, dok je vojnu imala Francuska. U tom prolaznom razdoblju Kraljevina Italija nije uspjela provesti velike napoleonske reforme. Napoleonov je cilj pri uspostavi Ilirskih provincija (1809.) bio stvaranje vojne granice između Italije, Austrije i Rusije.

Druga habsburška vladavina (1813. – 1918.) započinje administrativnim reformama koje su potvrdile odvajanje Cresa od Dalmacije i njegovo pripajanje Austrijskom primorju. Za razliku od dinamičnijega Lošinja, koji je shvatio važnost trgovine i pomorstva s Trstom, Cres nije znao iskoristiti tu prednost, a najviše ga je kočilo postupno socijalno propadanje plemstva, koje je još uvijek bilo povezano s Venecijom.

Za vrijeme austro-ugarske vladavine ekonomska i politička snaga određenoga naroda bila je usko povezana s brojem stanovnika određenoga područja, o kojem je ovisila i rasprostranjenost određenoga jezika koji je korišten u školskom obrazovanju. Na Cresu je službeni jezik stoljećima bio talijanski, odnosno mletački. Rabljen je u svim službenim dokumentima, čak i nakon pada Venecije, za vrijeme francuske i austrijske vladavine. Talijanskim su se jezikom koristili obrazovani ljudi koji su znali čitati i pisati i koji su pripadali plemstvu te građani višega ranga. Nakon 1848. škola postaje središte sukoba između pripadnika različitih nacionalnosti. S jedne strane imamo općinu koju vodi bogata klasa i koja zagovara talijanski jezik, dok s druge strane imamo kler koji podržava korištenje hrvatskoga jezika, na kojem se od 1869. podučava u seoskim školama.

Zadnje je poglavlje posvećeno drugoj polovici 20. stoljeća, kada Cres doživljava preporod nakon duge srednjovjekovne ukočenosti. U istom nam poglavlju Bommarco predstavlja pomno istraženo obiteljsko povijesno sta-

blo te podrobno opisuje članove triju obitelji Bolmarcich koji su bili, zajedno s pripadnicima još nekoliko pučkih obitelji, gotovo pet stoljeća aktivno prisutni u povijesti Cresa i uključeni u njegov politički i društveni život.

Tarcisio Bommarco rođen je 1938. u Cresu. S nepunih deset godina sa svojom obitelji napušta otok i odlazi u Italiju, gdje se školuje i naposljetku stječe diplomu kapetana duge plovidbe u Trstu, a 1963. seli se u Švedsku. Ovom se monografijom simbolički vraća svom rodnom mjestu, a istražujući prošlost Cresa traži i otkriva svoje korijene, podrijetlo svoje obitelji. Sam autor na početku knjige navodi da je prisilan gubitak kontakta s vlastitim korijenima ujedno i gubljenje jednoga dijela identiteta. Osjećaj nepripadanja, koji je stalno prisutan u onoga koji je proživio dramu egzila, nije onemogućio autora da svoje istraživanje ne temelji samo na emocijama već i na bogatoj znanstvenoj literaturi i dugogodišnjem arhivističkom istraživanju. Rezultat je vrijedna monografija i neprocjenjiv poklon otoku i gradu Cresu.

Vanessa Toić

Ljubinka Toševa Karpowicz, *Masonerija, politika i Rijeka (1785. – 1944.)*, Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2015., 253 str.

Brojne istaknute ličnosti koje su oblikovale društveni, gospodarski i politički život u Rijeci između sredine 18. i sredine 20. stoljeća povezivalo je to što su bile članovi masonskih loža. Ljubinka Toševa Karpowicz istražila je veze između politike i masonerije u Rijeci između 1785. i 1944., u razdoblju u kojem se politički status Rijeke više puta mijenjao, a usporedno s tim promjenama mijenjali su se i oblici masonerije. Odmah u „Predgovoru“ (5-14) autorica ističe probleme koji prate istraživanja ovakve i sličnih tema. Naime, budući da se masonsko bratstvo, prije svega, pridržava načela tajnosti, vrlo je teško doći do dokumenata i drugih izvora koji bi istraživaču olakšali posao, što nalaže posebnu opreznost kako bi se izbjegao senzacionalizam, nerijetko prisutan u djelima o slobodnom zidarstvu.

Prije početka razrade teme autorica iznosi neke značajke istraživanja i postavlja pitanja o povezanosti politike i masonerije u Rijeci, navodeći kako je riječki *Corpus separatum* reprezentativan predložak za istraživanje ove